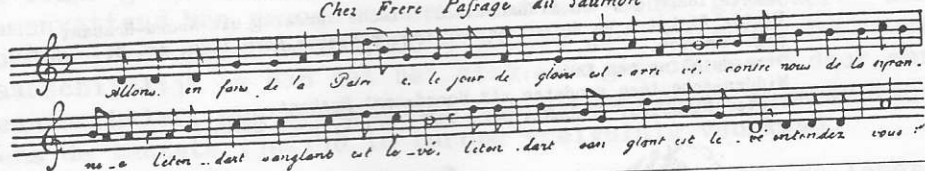

MARCHE DES MARSEILLOIS

CHANTÉE SUR DIVERSES THEATRES
 Chez Frère Pafrage du Saumon

Facsimile van een der eerste uitgaven van de Marseillaise (uit: Armand Dayot, „La Révolution Française”)

DE FRANSE NATIONALE IN GEMERT IN 1793

door Peter van den Elsen

De oorlogsverklaring tegen de stadhouder der Verenigde Nederlandse Provinciën werd op 1 februari 1793 te Parijs gedecreteerd, aldus begint een brief van J.J.F. Meijer, Drossaard van Gemert, gericht aan de Landcommandeur. In deze brief worden de gebeurtenissen weergegeven die tijdens de eerste Franse "bezetting" plaatsvonden (1).

Het voorspel.

Omtrent 7 februari vernam men in Gemert van de oorlogsverklaring. Nauwelijks was dit in Gemert doorgedrongen of men ontving al berichten dat op verschillende plaatsen van de Meierij van 's-Hertogenbosch "de Franse Nationale" binnentrok en

brandschattingen uitschreef. Evenzo gebeurde dit in de Vrije Rijks-heerlijkheid van Boxmeer, zodat men de Fransen eerdaags ook in Gemert verwachtte. Met dat in het vooruitzicht oordeelden de Gemertse regenten het raadzaam alle papieren en financiën naar de stad Grave over te brengen.

In de nacht van 13 op 14 februari werd men in Gemert verwittigd van het feit dat de Fransen te Helmond waren aangekomen. De bisschop van Chalons-sur-Marne en de Franse priesters vertrokken zonder uitstel naar Grave en elders. Ze waren over Gemert getrokken en lieten daar de waarschuwing achter dat de Fransen spoedig in Gemert zouden zijn. De menigvuldige klachten die op 14 februari uit verschillende plaatsen over het slechte en zelfs gewelddadige handelen van "de nationale" overwaaiden, deden rentmeesteres Borret besluiten om direct met haar gezin te vertrekken en ze liet haar effecten naar Uden overbrengen (2).

De Drossaard liet diezelfde dag zijn meubelen van de Kommanderij wegbrengen en verstoppert, om zich daarmee te vrijwaren van eventuele plunderingen en vernielingen en ook om de Fransen de lust te ontnemen op het kasteel te verblijven.

Gemertse patriotten.

Van 15 februari tot het eind van februari (in deze dagen bracht de drossaard de nachten meestal te Boekel door, terwijl hij overdag toch verschillende malen in Gemert verscheen) staken een aantal Gemertenaren hun Fransgezindheid niet langer onder stoelen of banken. Deze Gemertenaren waren: Jan en Reinier vanden Crommenacker, Willem en Frans Aalders, Tonie en Walraven Corstens, J.B. Giliam, Reinier van der Putten en Reinier van der Aa, alsmede Hendrik van Moorsel (de eerder afgezette drossaard) en N. Bonhomme (bekende correspondent van Sinkel). De twee laatstgenoemde personen waren al verschillende malen naar Deurne afgereisd om de Franse chefs te vragen om ook in Gemert de vrijheidsboom te komen planten, zoals dit ook in Helmond en in andere naburige plaatsen was gebeurd. Jan van den Crommenacker was samen met Giliam op 24 februari bij Hendrik van Moorsel het decreet van de Nationale Conventie (van dd. 15 dec. 1792) gaan halen om dit vervolgens vanaf 25 februari met veel ophef aan iedereen die het maar wilde horen uit te leggen. Zo betoogde Jan dat het voor "geringe luiden" van groot voordeel was dat de Fransen kwamen. Want met de Fransen zouden volgens Jan de tienden, de cijnsen, de grondlasten, de exclusieve jacht en visserij worden afge-

schaft (3).

J.B. Giliam had zelfs de vrijheid genomen de Nationale cocarde te gaan dragen, zowel op straat als in herbergen. Hij verklaarde in het bijzijn van vele anderen een goed patriot te zijn (4).

Van schepen Snoeckx had Drossaard Meijer de waarschuwing gekregen zich in veiligheid te stellen, daar Snoeckx gehoord had dat Van Moorsel en Bonhomme zich hadden voorgenomen de drossaard door de Fransen te laten mishandelen.

De eerste Fransen.

Op zaterdag 1 maart omtrent 3 uur in de namiddag trok een detachement Fransen, ten getale van 85, de Vrije Rijksheerlijkheid Gemert binnen en begonnen op de markt de Franse constitutie af te kondigen. Op het kasteel werden de twee stenen en geel geverfde leeuwen, die het wapen van de Duitse Orde droegen, omver geworpen en aan stukken gesmeten.

De vrijheidsboom geplant.

Onder een toeloop van meer dan 1500 Gemertenaren werd onder toejuiching de vrijheidsboom geplant. De vrijheidsboom, een den die door de Franse soldaten in de hof van het kasteel was gekapt, werd gekroond met de Jacobijnse muts.

Op zondag 2 maart vertrok het eerste detachement 's morgens om 8 uur naar St. Anthonis. Ze werden uitgezwaaid door J.B. Giliam en nog een Gemertse student ("een onbehoorlijke deugniet De Naayer genaamd" aldus drossaard Meijer).

Rond 10 uur arriveerden vervolgens omtrent 180 nieuwe Fransen, voetvolk, en in de namiddag rond 4 uur nog 200 man paardenvolk.

De chef, die zichzelf kolonel van de Franse infanterie noemde, deed zijn intrede in Gemert vergezeld van Hendrik van Moorsel. De laatstgenoemde werd door Reinier van der Putten, en Tonie Corstens en consorten met een buitengewone vreugde en beleefdheid ingehaald.

De kolonel en Hendrik van Moorsel genoten vervolgens het middagmaal bij schepen Van de Marck (welke laatste volgens drossaard Meijer in vele opzichten ook een vreemde en verdachte rol heeft gespeeld). Daarna werd vertrokken naar Jan van den Crommenacker en vandaar in gezelschap van Tonie Corstens, Willem en Frans Aalders en Reinier van der Putten naar het secretariaat (5).

Spotprent op het dansen
rond de vrijheidsboom, zoals
dat ook in Gemert gebeurde.
(op de denneboom is ook hier
een jacobijnennmuts geplaatst)

Op het secretariaat werd het genoemde decreet door de Franse kolonel in het Frans en op diens bevel door schepen Snoeckx en borgemeester Van der Willigen in het Nederlands voorgelezen. Tonie Corstens verzocht de schepenen herhaaldelijk het decreet aan te nemen. Frans Aalders herhaalde het decreet nog eens. Hij deed dit in het secretariaat, waarvan de vensters open stonden, in het bijzijn van een grote volksmenigte. De aangekomen Fransen waren niet tevreden met "de biljetten" van de Gemertse borgemeesters. Ze hadden zich zelfs naar eigen goedvinden ingekwartierd, o.a. negen man in het huis van rentmeesteres Borret, en vele paarden stonden in de stallen van de Kommanderij. In huizen en herbergen waar de Fransen logeerden en hun maaltijden genoten werd niets, of bij wijze van uitzondering naar eigen goedvinden slechts een gedeelte van de kosten betaald. Voorts zouden de ingezetenen zijn ver-

plicht de paarden van de cavalerie haver en hooi te geven en karren en paarden ter beschikking te stellen om bagage te vervoeren. Voor de gemaakte onkosten werd verwezen naar de borgemeesters.

Ondertussen was door het Gemertse volk de galg opgeruimd, terwijl weer anderen zich meenden allerhande overtredingen en misdrijven te kunnen permitteren.

Op 5 maart, rond 8 uur in de avond, begaf "de weergaloze kolonel" zich, vergezeld van nog zo'n officier, naar het kasteel, opende daar het vertrek waarin de "gemeentes comme" zich bevond (vermoedelijk met een sleutel hem gegeven door Hendrik van Moorsel), en brak met geweld de geldkist open. Het geld dat de Gemertse regenten na rijp beraad in Gemert hadden gelaten om daarmee een eventueel gevraagde contributie te kunnen betalen, werd door hen meegenomen. Het ontvreemde bedrag beliep 1595 gulden en 15 stuivers.

In de ochtend van 6 maart verlieten de Fransen Gemert weer, om op 7 en 8 maart ook uit Helmond en de overige plaatsen van de Meierij van 's-Hertogenbosch weer weg te trekken.

Op 9 maart werd de vrijheidsboom door voorbijtrekkende Hollandse troepen omver geworpen en de oude toestand werd alweer gauw in ere hersteld. Op 11 maart kwam drossaard Meijer terug in Gemert om op 13 maart zijn functie te hernemen, evenals de weduwe Borret haar taak als rentmeesteresse.

Rustig was het in Gemert meteen na het vertrek van de Fransen nog allerminst. In de Gemertse uithoeken zou op twee avonden op een hoorn zijn geblazen om het volk op te roepen ('s nachts was van het volk oproer te verwachten, aldus Meijer). Vandaar dat de drost in overleg met de schepenen drie zogenaamde vrije schutters (politiedienaren) op kosten van de gemeente aanstelde. Zij moesten samen met de gerechtsbode en de gemeentedienaar de avondpatrouille houden. Ter verdere afschrikking had de drossaard het heilzaam geoordeeld om op 16 maart J.B. Giliam gevangen te nemen. Giliam was een gewezen Gemertse student, waarvan geboortig wist niemand, die sinds zijn studie in Gemert was blijven hangen doch zich evenwel nooit officieel als ingezetene had laten inschrijven en bijgevolg ook nooit de daarvoor verschuldigde inkomstgelden had betaald. De gevangenneming van Giliam zou op de Gemertse bevolking zoveel indruk gemaakt hebben dat de rust al spoedig daarna terugkeerde.

De drossaard meende dat de gedachten en stellingen van de patriottische of Jacobijnse secte tot de wortel uitgeroeid zou

moeten worden door kundige maar strenge rechtsoefening. De drossaard vroeg daarom aan de Landcommandeur of Giliam overgebracht mocht worden naar Aldenbiezen of St. Pietersvoeren, om zo te voorkomen dat Giliam nog contact kon onderhouden met Bonhomme, Sinkel en andere "deugnieten". Volgens Meijer zou het het beste zijn als Giliam levenslang uit Gemert werd verbannen. Verder vroeg hij zich af wat er moest gebeuren met Thony Corstens en de anderen, die zich tijdens deze kortdurende Franse bezetting zo "dubieus" hadden gedragen. De drost vond dat op zijn minst met geldboetes gestraft diende te worden.

Tot zover het voorgevallene tijdens de eerste Franse "bezetting" naar het relaas van drossaard Meijer.

Hoe de rechtspraak werd afgewikkeld, wie er veroordeeld werden, de achtergronden die meespeelden bij de Gemertse patriotten, de regenten, de rol van de Duitse Orde enz. enz. dat alles is zo omvangrijk en vereist nog zoveel onderzoek dat daarop in meerdere afleveringen nog zal worden teruggekomen.

NOTEN:

- (1). Rijksarchief 's-Hertogenbosch; Kommanderij Archief van de Duitse Orde (KADO) Gemert, inv.nr.354. Bij deze brief behoren een aantal bijlagen (zie daarvoor de volgende noten). Eerder werd van de Franse Nationale melding gemaakt door M.A.van der Wijst, Beknopte Geschiedenis van Gemert, Bijdr.Gesch.v.Gemert nr.4/5, p.41-42.
- (2). Pastoor L.Poell, Gemert in den Franschen Tijd 1794-1813, lezing gehouden in de vergadering van de K.S.A. te Gemert op 26 februari 1925 (uitgegeven: druk "Helmond" te Helmond). In deze lezing wordt niets gezegd van de Franse inval in 1793, wel komen we hier een verhandeling tegen van de voortvluchtige Franse bisschop, Anne Antoine Jules Clermont-Tonnerre, bisschop van Châlons-sur-Marne. De bisschop had zijn intrek genomen in het kasteel van Croy na vergeefs aangeklopt te hebben aan de poort van het Gemertse kasteel. Zie daarvoor Gerlacus van den Elsen, De Freule van Croy, Oosterhout 1897.
RA 'sHB, KADO Gemert, inv.nr.354 bijl.nr.6: G.T.Snoeckx en Henricus Strijbosch verklaren dat voordat de Franse troepen waren aangekomen zij gezeten waren in de "Borger-companie" ten huize en herberge van Francis Smits. Verder verklaren de schepenen: "dat toen de kamer binnenkwam J.B.Giliam, student, met op zijn hoed een Franse nationale cocarde, dat daarna binnenkwam de knecht van de bisschop van Châlons den welke mediaat in het Frans tegen Giliam over de cocarde grote woorden hadden gekregen".
- (3). RA 'sHB, KADO Gemert inv.nr.354 bijl.nr.5.
- (4). idem, bijl.nr.6.
- (5). idem, bijl.nrs. 5,7,8,9,10,11.
5. Andreas van Bon, schepen en hoefsmid, verklaart dat de Franse colonel enige instrumenten uit zijn smederij genomen had en dat de volgende dag, 5 maart 1793, teruggevonden zijn bij "de gemeentescommie".
7. J.H.van de Marck, schepen, verklaart dat A.Corstens op 2 maart

- 's avonds in de herberg "De Roode Leeuw" tegen hem gezegd heeft dat er nog nooit zo'n grote akte op het secretariaat geweest was.
- 5,7,8,9,11. verklaringen door een groot aantal Gemertenaren dat op 2 maart de zogenaamde Franse colonel, Hendrik van Moorsel, Antony Corstens, Reinier van der Putten, Willem Aalders, enige schepenen en borgemeesters vergaderd waren in de raadkamer op het kasteel en tevens de constitutie door enkele personen werd voorgelezen.
10. Josephus Kievits, J.H. van der Marck, A. van Bon, G.T. Snoeckx, Henricus Strijbosch, G. Verhofstadt schepenen; Judocus Manders, Hendrik van der Willigen borgemeesters; Antony Christiaan Melis en Jan van Gennip, kerkmeesters; Dirk Christiaan Melis armmeester P. Ecrevisse D.O.P. en pastoor verklaren dat zij op 5 maart 's morgens omtrent acht uur vergaderd hebben. Aldaar vernamen zij dat de "gemeentescommie" was opengebroken, dat er 1595 gulden en 15 stuivers gestolen waren, en dat er ene duit achtergelaten was. De Gemertse regenten hadden dit geld bewaard voor een eventuele contributie.

ONDER NADT EN BOVEN NAT